

Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030: 2023. aasta täitmise ettekanne

Ülevaade Vabariigi Valitsuse 2020-2022 aasta olulisematest sammudest Riigikogus 12.11.2020 heaks kiidetud kriminaalpoliitika põhialuste elluviimisel vastavalt põhialuste punktile 9.

Head riigikogu liikmed,

Seisan teie ees esimest korda kriminaalpoliitika põhialuste täitmise ettekandega. Toon välja mõned nopped eelmisest aastast, mis andsid meile mõtteainest 2024. aastaks ja tööplaanidesse tegevusi ka eelseisvaks aastaks. Teil on võimalik tutvuda jaotusmaterjalidega, kus on ülevaade kuritegevuse numbrite ja kriminaalpoliitikas ette võetud tegevuste kohta.

Alustaksin positiivse noodiga: võrreldes lähinaabritega on Eestis vähem neid inimesi, kes peavad kuritegevust riigi suurimaks probleemiks. Suureks mureks on hoopis elukallidus ja hinnatõus (59% eestimaalastest, EL keskmine 45%). See küll tavakodanikku palju ei lohuta, ent ministrina on hea meel tõdeda, et oleme kriminaalpoliitikas ja selle elluviimises teinud õigeid valikuid, sest turvaliselt saab end tunda vaid siis, kui suures plaanis ongi ühiskond turvaline.

Samas ei saa mööda vaadata elevandist ruumis: 2023. aastal pööras registreeritud kuritegude arv tõusule, samas kui enne seda olime harjunud üle 10 aasta olema langustrendis. Etteruttavalt saan öelda, et 2024. aastal registreeritud kuritegude koguarv jätkab kasvamist. Praeguse seisuga on kasv eelmise aastaga võrreldes 4%. Erilist muret teevad erinevat sorti kelmused, mis näitavad eelmise aastaga võrreldes 25% tõusu.

Samas näitab selle aasta lõpus tehtud elanike küsitlus, et 71% inimestest tunneb end oma kodukandis pimedas turvaliselt. Peame edaspidi töötama selle nimel, et see harjumuseks saanud turvatunne püsiks.

Positiivseid noote on veelgi. Näiteks vangide arv väheneb ja ka korduvkuritegevuse määr on parem kui eelnevatel aastatel. See tähendab, et vangla alternatiivid, nt kriminaalhooldus, üldkasulik töö, sotsiaalprogrammid või muud asjakohased kohustused kannavad vilja. Aga kas suudame sellist tulemuslikkust hoida, kui kuritegude arv tõusule pöörab? Ja seda ka kärbete kontekstis? Varasemast veelgi olulisemaks muutub seetõttu valdkonnaülene koostöö, et saaksime riigi ressursse kõige tõhusamalt tööle panna, Eesti elanike hüvanguks.

Ja veel, kuigi üldine kuritegevus tõuseb, siis alaealiste puhul näeme, et nende õigusrikkumiste koguarv, st väärted ja kuriteod kokku, on languses. See ei ole kindlasti ainult justiitsministeeriumi töö vili, vaid tänada saab sotsiaal- ja haridussüsteemi, kus ennetusega tegeletakse. Selleks, et see trend oleks püsiv, on tähtis, et ennetusele pöörataks senisest veelgi rohkem tähelepanu. Siin tasub meeles pidada, et valdkonnaülene ennetus on maraton, mitte sprint. Ja et see on meie kõigi ühine asi, haldusalast ja poliitilisest vaatest hoolimata. Eriti

kärpeolukorras tasub meeles pidada tõde, et ennetamine maksab vähem, kui tagajärgedega tegelemine.

Riigikogu on oma otsusega seadnud meile kriminaalpoliitikas kolm peamist eesmärki. Iga eesmärgi suunas tehti eelmisel aastal samme, mis meid soovitud olukorrale lähemale viivad. Hea meelega räägin veidi lähemalt tehtust ja kutsun teid kaasa mõtlema. Mitte vaid täna, aga ka edaspidi. Sest edusammudest hoolimata tahame olla veelgi tulemuslikumad kuritegude ennetamises, kannatanute õiguste kaitses, kriminaalmenetluste läbiviimises ja õigusrikkujate õigele teele suunamises. Oleme headele ideedele alati avatud.

Registreeritud arvutikuritegude arv on peale möödunud aasta järsku langust kahjuks taas tõusuteel, jäädes seekord vaid napilt alla 2021. aastale, mil registreeriti viimase kümnendi rekordarv arvutikuritegusid. Hüppelise tõusu põhjuseks olid vaieldamatult arvutikelmused – neid registreeriti 2022. aastaga võrreldes pea poole võrra rohkem, kusjuures arvutiandmete- ja süsteemi kuritegude niigi madal arv jätkas langustrendi.

Nagu ka varem, andsid arvutikuritegudes tooni petukõned ja -sõnumid ning erinevate sotsiaalmeedia ja meilikontode hõivamised, kuid harvad polnud ka ostumüügi keskkondades petulinkide kaudu raha välja petmised, ahvatlevad töö- või investeerimispakkumised, mis lubasid kiiret rikastumist ning ka uued ja vanad tuttavad, kes ohvri panga- või ID-kaardiga jalga lasid.

Soovin tähelepanu juhtida tõsiasjale, et veidi üle poole nn tavalistest kelmustest olid oma olemuselt kvalifitseeritavad arvutikelmustena. Kui neid kaht komplekti ühe tervikuna vaadata, saame ainuüksi 2023. aastal kokku üle kahe tuhande arvuti teel toime pandud kuriteo, kus kasutati ära inimeste usaldust, vähest digipädevust või teadmatust. Nii näiteks on tüüpiline petukõne ohver venekeelne vanem naine, kes ei kahtle vene keeles kõneleva kelmi usaldusväärsuses ning arvabki, et talle helistab mures politseinik või pangatöötaja, kes soovib tema vara halva eest kaitsta. Selline usaldus lõpeb üldjuhul tühjendatud pangakontoga, halvemal juhul ka ohvri nimele võetud kiirlaenudega.

Ent kelmid saavad kätte ka need, kes võib-olla ise peavad end teadlikumaks internetis varitsevate ohtude osas. Petusõnumite- ja kirjade ohvrite seas oli märkimisväärne hulk noori inimesi, kes said näiteks kullerteenuse teadet imiteeriva sõnumi, mis hoiatas, et nende tellitud pakki hoitakse kinni, kuni saaja maksab paar eurot selle vabastamiseks. Ohver sisestas pikemalt mõtlemata oma pangakonto andmed sõnumi kaudu avanenud veebilehel ning paarieurone arve kasvas hetkega kolme- või neljakohaliseks kahjusummaks.

Ühest küljest on sellised kuriteod suureks probleemiks, sest kelme on palju ning nad tegutsevad väsimatult, varjavad oma digitaalset jalajälge aina paremini ning leiutavad pidevalt uusi taktikaid ohvrite püüdmiseks. Sestap on nende tabamine keerukas ja aeganõudev, kusjuures teatud juhtudel on ühe kelmi püüdmisest isegi olulisem suunata ressursid kogu kelmide võrgustiku lammutamiseks.

I Kriminaaljustiitsüsteem on tõhus, kiire, sõltumatu, inimkeskne ja ohvrisõbralik

Teisest küljest on aga positiivne see, et igaühel on võimalik anda oma panus selliste kuritegude ennetamiseks. Näiteks arutleda lähedastega, kuidas ära tunda kahtlast linki või veebilehte, uurida lisa selle kohta, kuidas paremini kaitsta enda tundlikke andmeid uudishimulike võõraste eest ning enne millegi digitaalset allkirjastamist lähtuda igihaljast põhimõttest: üheksa korda mõõda, üks kord lõika.

Digiteemadega jätkates, 2023. aastal võeti kasutusele üks menetluskeskkond kohtueelseks kriminaalmenetluseks ehk PPA üle toomine prokuratuuriinfosüsteemi (PRISi). Samm on üheks olulisemaks eelduseks digitaalsele kriminaalmenetlusele üleminekul. Ka on senise kahe süsteemi asemel ühe infosüsteemi arendamine ja ülalpidamine tõhusam, kuluefektiivsem ja võimaldab erinevaid süsteeme omavahel lihtsamini integreerida ning nutikaid lahendusi kasutusele võtta.

Ka kohtuekspertiisis tehti suuri samme digitaalse menetluse poole ja valmis on saanud uus Kohtuekspertiisi infosüsteem (KEIS2). EKEI kasutuses on kaasaegsel tehnoloogial põhinev lahendus, millele on varasemaga võrreldes lisandunud täisdigitaalne määruste ja aktide haldus, samuti on oluliselt lihtsustunud tööde jagamise ja jälgimise protsess. Tänu automatiseerimisele ja liidestustele riiklike andmekogudega kiireneb edaspidi oluliselt määruste vastuvõtmise ning aktide väljastamise protsess.

See kõik aitab kaasa sellele, et inimeste jaoks muutuvad menetlused kiiremaks. Oluline on siinkohal aga tuua välja, et sellega pole digitaliseerimise teekond EKEI-s lõppenud – ees on ootamas biomeetria registri arendused, samuti juba teostatakse KEIS2 jätkuarendusi, et uus infosüsteem kataks ka siiani digitaliseerimata tööprotsesse.

Uinumises süüdistatud digitiiger kriminaalpoliitika valdkonnas kindlasti ei maga. Saime valmis digitoimiku ehk siis materjalidega töötamiseks loodud digitaalse keskkonna, mis võimaldab loobuda pabertoimiku pidamise vajadusest. Selle tulemusel väheneb sisuliselt ebavajalik tehnilise töö hulk ja kriminaalmenetlus muutub kannatanutele ja tunnistajatele vähemkoormavaks. Vabanev ressurss suunatakse kuritegude sisulisele uurimisele ja menetluste juhtimisele: suureneb menetlusefektiivsus ja paremini on tagatud kannatanute ja tunnistajate õigused. Kuna senine õigusraamistik võimaldas selgelt vaid paberipõhist menetlust, muudeti digitaalse menetluse kasutuselevõtuks kriminaalmenetlusseadustikku, tagades vajalikud digisätted tehnoloogianeutraalseks menetluseks.

Lisaks arendustele, mis toetavad täisdigitaalsele menetlusele üleminekut riigisestest kriminaalasjades, toimusid ettevalmistused ka selleks, et saaksime ühel päeval üle minna digitaalsele rahvusvahelisele menetlusele. Loodud on prokuratuuri infosüsteemi võimekus suhelda teiste riikidega rahvusvahelistes menetluses digitaalselt. Euroopa uurimismääruseid ning rahvusvahelise õigusabi palveid on peagi võimalik vahetada e-codexi keskkonna vahendusel (e-evidence) otse läbi PRISi vastava mooduli. Infovahetus toimub turvalist kanalit pidi – on efektiivne, kiire ja mis kõige olulisem – tulevikus laiendatav ja multifunktsionaalne!

Tehnoloogiliselt ja funktsionaalselt maailmas ainulaadne lahendus võimaldab saabunud rahvusvahelise menetluse toimingud saata digitaalselt otse kohtusse või uurimisasutustele. Ka varasem statistika hoidmine Excelis liigub ajalukku. Kokkuvõttes on menetlejate jaoks tegemist nädalate kui mitte kuude pikkuse

ajavõiduga, kuna enam ei sõltuta euroopaülesest postiteenusest. Samuti on tegemist tulevikku suunatud ning laiendatava lahendusega.

Digiarendustest aga jääb väheks, et tagada kriminaaljustiitsüsteemi sattunud inimeste parim kohtlemine. Seepärast pöörame oma töös väga palju tähelepanu sellele, et kannatanud oleksid menetlusprotsessis toetatud. Samal eesmärgil töötati Justiitsministeeriumi eestvedamisel ja koostöös Euroopa kuriteoohvrite võrgustikuga välja väärkohtlemise kehakaardi ja individuaalsete vajaduste hindamise vorm, mida piloteeriti Viru piirkonna haiglate, politsei ja prokuratuuriga.

Väärkohtlemise kehakaart aitab tervishoiutöötajail pakkuda ohvritele tuge, fikseerida vigastusi ning talletada tõendeid kannatanute kaitseks. Kõik vägivaldaohvrid ei soostu kohe endaga juhtunust politseid teavitama. Kui inimene ei soovi või ei julge kohe pärast juhtunut näiteks politsei poole pöörduda, kaovad ajajooksul vigastused ja muud ilmsed vägivalda märgid. Need oleksid aga politseile ja prokuratuurile juhtunu menetlemisel olulised tõendid.

Individuaalsete vajaduste hindamise vorm töötati välja selleks, et ohvritele nii menetlusprotsessi jooksul, vahetu turvalisuse tagamiseks kui ka püsiva abivajaduse korral veelgi paremat tuge pakkuda. Kuriteos kannatanutele on oluline pakkuda tuge just nii, nagu nemad seda vajavad ning kannatanute individuaalsete vajaduste hindamine aitab seda teha teadlikult. Piloteerimise käigus püüti teadmisi ja oskusi individuaalsete vajaduste hindamisest juurutada esialgu Ida prefektuuri piirkonnas.

Tagasiside mõlemale töövahendile oli kõikide osapoolte poolt väga positiivne ning koostöös Sotsiaalministeeriumiga ja *Victim Support Europe* eestvedamisel viime alates sellest aastast ellu rahvusvahelist projekti, kus häid praktikaid ei viida mitte ainult üle kogu Eesti, vaid juurutatakse ka Maltal ja Portugalis, et siis mujalegi Euroopasse laieneda.

Ohvreid abistava kriminaaljustiitsüsteemi poole aitab meil liikuda Euroopa Liidu direktiiv, mis käsitleb naistevastase vägivalda ja perevägivalda tõkestamist. Selle, pea kaks aastat menetluses olnud direktiivi teksti osas jõuti 2024. aasta alguses kokkuleppele. Direktiiviga soovitakse parandada ohvrite juurdepääsu õiguskaitsele ning tugevdada abi ja tuge, mis vastab naistevastase vägivalda ja perevägivalda ohvrite (sealhulgas seksuaalvägivalda ohvrite) erivajadustele. Samuti käsitletakse direktiivis naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetust ning selle ohvritega kokkupuutuvate spetsialistide koolitamist ja tööd vägivalda toimepanijatega, et ennetada korduvat vägivalda. Direktiivis tegeletakse ka koordineerimise ja koostöö teemadega, nii siseriiklikult kui riikide vahel ja EL tasandil ning soovitakse tõhustada andmete kogumist naistevastase vägivalda ja perevägivalda kohta. Karistusõiguse poole pealt on mitmed direktiivis käsitletud süüteoüksused meil juba karistatavad, aga lisandub ka uusi, eriti just kübervägivalda poolepealt, näiteks intiimse sisuga või manipuleeritud materjali jagamine ilma nõusolekuta ning küberahistamine.

55% Eesti elanikest peab korruptsiooni murekohaks. Kuigi võrreldes mitme teise ühiskondliku probleemiga nagu hinnatõus, tööpuudus, julgeolek või ka arstiabi vilets kättesaadavus, on see näitaja väiksem, siis on see siiski indikaatoriks, et tuleb jätkata korruptsiooni ennetamisega ning tegevuste läbipaistvuse suurendamisega erinevates sektorites.

Jätkuvalt on nii, et korrupsiooni tunnevad ära vähem ja seda aktsepteerivad rohkem nooremad inimesed. Kuigi see on ilmselt näitaja, mis elukogemuse suurendes muutub, oleme otsustanud seda mitte ootama jääda. Juba mitmendat aastat viisime koostöös TalTechi ja Tartu Ülikooli üliõpilastega läbi korrupsioonivaldkonna tunde gümnaasiumites, 2023. aastal osales sellistes tundides üle 350 gümnaasiumiõpilase. Meie valmistasime ette tudengid ja nemad omakorda pidasid tunde gümnaasistidele – lähenemine, mida on hea praktikana tunnustatud ka väljaspool Eestit.

Numbritest veel veidi. 2023. aastal avalikustasime analüüsi koos ettepanekutega kriminaalasjade menetlemise kiiremaks ja ökonoomsemaks muutmiseks. Selle eesmärk oli kaardistada Eesti kriminaalkohtumenetluse olukorda aastatel 2018-2022 ning pakkuda välja võimalusi menetlusprotsessi sujuvamaks muutmiseks. Analüüsi tulemusena selgus muuhulgas, et kohtumenetluse kestust võivad mõjutada mitmed menetlejatest sõltumatud tegurid. Näiteks võib seda pikemaks venitada süüdistatavate suur arv, asjaosaliste puudumine istungilt või kohtuniku või prokuröri vahetumine menetluse jooksul. Selliseid näiteid võime näha kõige eredamalt neis kohtuasjades, mis on sattunud avalikkuse huviorbiiti ning mis võivad tekitada ekslikku arusaama, justkui oleks Eestis kriminaalmenetluse protsess keeruline ja aeganõudev. Nii siiski ei ole.

Kriminaalmenetlus kestab meil kohtu eel keskmiselt vähem kui aasta, kohtu I astmes keskmiselt alla kahe kuu. Kõige kauem läheb kohtulahendini jõudmiseks tavapäraselt üldmenetluses, kuid ka seal ei ületanud keskmine menetlusaeg möödunud aastal ei kohtus ega kohtu eel 10 kuu piiri. Kriminaalmenetluste keskmist kestust kipuvadki igal aastal tõstma vaid üksikud erandlikult pikad menetlused – nii näiteks lõpetati möödunud aastal üldmenetlus, mis oli väldanud üle tuhande neljasaja päeva (veidi üle 4 aasta), sest ainuüksi süüdistatavaid oli menetluses üle kahekümne, rääkimata teistest menetlusosalistest.

Kuigi kokkuleppemenetluses lahendatakse aastas kõige rohkem kriminaalasju, võtavad need kõige vähem aega – möödunud aastal kulus kohtu I astmes lahendini jõudmiseks keskmiselt 31 päeva, kohtu eel läks nendega aga pisut kauem ning seal võttis kokkuleppemenetluse kohtusse saatmine keskmiselt 210 päeva. Lühimenetlustega on sarnane lugu – kohtu I astmes jõuti lahendini juba keskmiselt 39 päevaga, kohtusse saatmiseks läks keskmiselt 149 päeva.

Meil on endiselt väljakutseid seoses noorte õigusrikkumistega ning nende kuritegevusest eemale hoidmise ja toimetulekuga pärast vanglast vabanemist. Kuigi noorte arv vanglates ja kriminaalhooldusel on vähenenud – 2023. aasta lõpu seisuga oli vanglates 277 isikut vanuses 17–29 eluaastat ja kriminaalhooldusel 711 isikut vanuses 14–29 eluaastat, siis murettekitavalt suur arv noori kipuvad uuesti kuritegelikule teele sattuma. Hinnanguliselt 80% vanglast vabanenud alaealisi satub kahe aasta jooksul uuesti ülekuulamisele, kusjuures umbes 60% neist satub uuele ülekuulamisele juba esimese poole aasta jooksul pärast vabanemist.

On oluline mõista, et paljudele noortele on õigusrikkumiste toimepanek arenguline nähtus, kus noor ei pruugi mõista oma tegude mõju ning ei saa veel aru, et õiguskuulekas käitumine on talle pikas perspektiivis tasuvam. Me püüame neid

II Lapsed ja noored ei satu
kriminaaljustiitsüsteemi
vaatevälja, noorte
õigusrikkumised vähenevad
ning tagatakse noorte
õigusrikkujate eakohane
kohtlemine.

suunata õiguskuulekale teele kõigepealt mittekaristuslike sekkumistega ja ilma karistust kohaldamata (kui see on võimalik), et spetsialistide toel tegu ja selle tagajärgi läbi mõtestades ning ennast arendades korduvkuritegevust ennetada. Nende, kelle vanglasse sattumine on tegude raskusastme tõttu võimatu, toimetulekut ja kuritegevusest vaba teed pärast vanglast vabanemist mõjutavad mitmed tegurid nagu eluase, haridus, töö ja sotsiaalsed suhted.

Selleks, et toetada noorte toimetulekut ühiskonnas ja vältida uute kuritegude toimepanemist, on oluline keskenduda nende tugevustele ja võimalustele ning pakkuda vajalikku tuge ja teenuseid. Meie eesmärk on suurendada noorte osalust ühiskonnas, toetada nende naasmist tööturule või õppetegevusse ning aidata neil hoiduda uutest kuritegudest.

Noorte õiguskuulekuse toetamiseks töötame Euroopa Liidu Sotsiaalfond+ toel välja mitmeid „teenuseid“, sealhulgas majutus-, tugi- ja nõustamisteenuseid ning võimalust osaleda erinevates programmides ning tegevustes. Oluline on arvestada noorte erivajadustega ning pöörata tähelepanu ka peresuhetele ja vaimsele tervisele.

Plaanime viia läbi muudatusi alaealiste õigusrikkujate kohtlemise valdkonnas ning püüame edendada taastava õiguse põhimõtteid, et toetada noorte positiivset arengut ja vähendada korduvkuritegevust. Lähiaastate sihiks on muuta taastava õiguse teenus kättesaadavaks ohvritele, vabatahtliku informeeritud nõusoleku printsiibil, kogu kriminaalmenetluse vältel. See tähendab kohtueelses ja kohtumenetluses ja ka peale kohtumenetluse lõppu, nt ka siis kui süüdlane on oma karistuse kätte saanud. Seda kõike ei saa teha tormakalt, peame arvestama tänaste tegelike ressursidega.

Kokkuvõttes on meie eesmärk luua ühiskond, kus noored saavad võimaluse oma vigadest õppida ning leida tee tagasi õiguskuulekasse ellu. Koostöös erinevate osapooltega jätkame jõupingutusi selle eesmärgi saavutamiseks ning loodame saavutada positiivseid tulemusi noorte ja ühiskonna jaoks tervikuna.

Juba aasta jagu on valdkonnaülese ennetuse koordineerimiseks loodud ennetusnõukogu koos enda alatöörühmadega teinud tööd ennetuses ühtsete sõnumite ja suundade leidmisel. Kokkulepe suunata ennetuses põhitähelepanu probleemide ära hoidmisele, sihtrühmana lastele ja noortele, toetada ja arendada kohaliku tasandi spetsialiste ning alustada ennetuse süsteemi korrastamist sekkumiste tulemuslikkuse hindamisega, on toonud esimese kahe aastaga väikseid, kuid kindlaid tulemusi. Kokku on saanud lähiaastate tegevusplaani, kus sees just ühist tähelepanu vajavad tegevused. Selle täitmine toimib ennekõike neis tegevustes, kus ühised kokkulepped seda toetavad ja eestvedajad on olemas. Töö on ootel neis küsimustes, kus elluviija pole veel kokku lepitud ja mis vajavad kõigilt suuremat panust, ka eelarvest.

Hea näitena saab esile tuua kohalike ekspertide ennetusalaste teadmiste ja oskuste arendamise. Eestis kasutame Euroopa ennetuse õppekava (EUPC) ja alates 2018. aastast tänaseni on Eestis läbi viidud 14 EUPC viiepäevast koolituskursust. Meil on tekkimas pühendunud ennetusele orienteeritud ametkond – politsei- ja

III Ennetatakse
(korduv)kuritegevust,
sealhulgas sõltuvusest ja
vaimse tervise häiretest
tingitud õigusrikkumisi,
tõhustatakse karistuspoliitikat
ja toetatakse kuritegevusest
eemaldumist.

piirivalveamet, kus kõik vajalikud politseiametnikud on ennetusteaduses targemad ja saavad oma igapäevast ennetustööd planeerida tõhusamalt. Ühele pildile on vaja viia ka otsustajad ja sestap koolitati 2023. aastal eraldi grupp valdkonnaülest ennetust koordineerivaid juhte ministriumidest ja riigiasutustest (nt PPA, PÄA, vanglateenistus), et ühine arusaam ennetusest aitaks vajalikke muutusi ellu viia.

Üle Eesti liigume vähehaaval ühtsema arusaamiseni, millised on tulemuslikud ennetustegevused ja kuidas neid rakendada.

Ennetuse nõukogu olulisemate kokkulepetena saab esile tuua ennetuse teadusnõukogu töö toetamist, et käivitada ja arendada Eesti standardiseeritud hindamissüsteem ennetustegevuste hindamiseks. Ennetuse Teadusnõukogu on kokku leppinud ennetuse terminoloogia, välja on arendatud ennetustegevuste tõendatusse taseme hindamissüsteem, tänaseks on hinnatud 16 sekkumist ja aastas hinnatakse 12 sekkumist. See tegevus on start ennetustegevuste andmebaasi loomisele, mis saab omakorda olla praktikutele ja poliitikakujundajatele nõuandjaks, milliseid ennetustegevusi rakendada, edasi arendada ja mida mitte teha.

Ennetusnõukogu on paaril korral arutanud tänaste ennetuse rahastusvalikute ja tulevikuvajaduste teemal ning nentunud, et täna tuleb leida ennetusele vahendid iga osaleva ministriumi haldusala seest. Juba praegu peame tegelema ennetustegevuste kohandamisega ja elluviimist võimaldavate välisvahendite väljumiskavadega, et tagada tulemusi toovate tegevuste jätkumine nende toetusmeetmete kadudes.

Palju tööd on veel ees ja maratoni esimene kolmandik ehk läbitud. Ühtse nägemuse ennetuse vajalikkusest oleme valdkonnaüleses koordineerimises leidnud, kuid mitmed teemad vajavad täpsemaid kokkuleppeid ja kõigi võrdset panust. Rõõm on aga tõdeda, et ennetusnõukogu juhtimisse plaanivad kõik panustada ja sel aastal alustas laste vaimse tervise ja liikumise toetamise eesmärgi all nõukogu juhtimist haridus- ja teadusministeerium koos kultuuriministeeriumiga. Kordan uuesti üle: tänane panus ennetusse hoiab kokku tuleviku ravi ja tugisüsteemide raha ja seda arvutusloogikat tuleb veelgi enam arvestada valikute tegemisel.

Enne aga, kui saame tõdeda, et meil on latusalt toimiv ennetussüsteem, peame tegelema ka sellega, et väheneks korduvkuritegevus ja oskaksime riigina teha õigeid valikuid selleks, et väheneks nii noorte kui ka täiskasvanute riskikäitumine.

EL suurima liikmeriigi Saksamaa parlament otsustas hiljuti, et kõik vähemalt 18-aastased elanikud võivad omada kuni 25 grammi kanepit ja kasvatada kodus kuni kolm kanepitaime. Selle teema valguses kinnitan kohe üle, et keegi ei tegele Eestis ühegi narkootilise aine legaliseerimisega.

Millega me küll tegeleme, on see, et vaadata otsa oma seadusandlusele narkootikumidega seotud kuritegude osas. Kui Saksamaa näitel tohib inimene omada kuni 25 grammi kanepit, siis Eesti seaduste järgi on tegemist enam kui kolmekordse suure kogusega, mille omamisel näeb praegune karistusseadustik esimese astme kuriteona ette vangistuse 1-10 aastat ehk sanktsiooni keskmisena 5 aastat. Seega on meie narkopoliitika võrreldes Saksamaa ja ka teiste Euroopa riikidega karmide karistuste poole kaldu ja karistusseadustiku narkootikumidega

seotud süütegude koosseisude ülesehitus ja karistusmäärad on peaaegu identsed hoopis Vene Föderatsiooni kriminaalkoodeksiga.

Miks on oluline sellele mõelda? Kommunaalreovee analüüsi andmed, mida Eesti Kohtuekspertiisi Instituut 13 suuremas Eesti linnas korra kvartalis analüüsib, näitavad aasta-aastalt narkootiliste ja psühhotroopsete ainete tarvitamise kasvu. Andmed näitavad, et ligikaudu 60 000 inimest tarvitab meil teatava regulaarsusega mingeid aineid. Praeguste seaduste järgi on nad kõik õigusrikkujad, sest aine tarvitamine on meil väärtetu ja aine omamine sõltuvalt kogusest vääri- või kuritegu.

Mis me selles olukorras teha saame? Anname õiguskorraldajate valdkonnale riigieelarvest raha juurde ja hakkame tarvitajaid püüdma ja karistama ehk seadust jõustama? Paraku pole häid näiteid, et see lähenemine oleks aidanud meelemürkide tarbimist ühiskonnas vähendada. Karistuspoliitika fookus peab olema suunatud sinna, kus toimetavad need, kes püüavad rikastuda teiste inimeste tervise arvelt ja kasutavad nende sõltuvust oma rikastumise allikana.

Momendil meie seadusandlus seda lähenemist aga ei toeta, sest kui on kuritegu, siis tuleb seda uurida. Ükskõik milline uus karistuspoliitiline lähenemine ka pole, siis kirgliku vaidlust saab see tekitama meilgi. Samas lihtne konsensuslahendus, et „ärme tee midagi, äkki läheb ise mööda“, viib meid aga paratamatult selleni, kus narkootikumidega seotud kahjud ühiskonnale tervikuna suurenevad.

2023. aastal oli meil üks nõ masskuriteo liik, mis võrreldes kõikide teistega vähenes – see oli mootorsõiduki joores juhtimine. Suurem on see langus viimaste aastate jooksul olnud korduvate joores juhtide hulgas. Millega seda seletada? Paradoksaalselt võib selle põhjuseks olla, et esmakordsed rikkujad on järjest enam jäänud üldse kohtuliku karistusest – 2023. aastal peaaegu 70 %. Neile on isegi juhtimisõigused alles jäetud. Selline lähenemine omab tõendatult positiivset mõju – kahe aasta jooksul on kohtuliku karistusest jäänud isikute retsidiivsus poole väiksem.

Võtmesõnaks on turvalised alternatiivid karistusele või siis korduvrikkujate puhul reaalsele vangistusele. Joores juhtidel on selleks tingimuseks vastutuse võtmine oma elustiili muutmise osas, mis tähendab, et võrreldes eelneva alkoholi tarvitamise harjumusega tuleb seda tublisti vähendada ja selle vähendamist ka riigile tõestada. Ja tõestamiseks ei piisa sõnast ja silmavaatest, vaid seda kinnitavad meile alkoholi biomarkerite vereanalüüsid, mida rikkujatele tuleb teatava regulaarsusega anda.

Pikaajaline kriminaalpoliitiline suund – reaalne vangistus siis, kui muul viisil on ühiskond ohustatud, kandis eelmise aasta oma esimesi reaalseid vilju. Vangide arv on vähenenud sinnamaani, kus me saame osaliselt ühe oma kolmest vanglast sulgeda. Olukorras, kus raske kuritegevus ei kasva ehk ühiskonna turvatunne ei lange, tuleb seda pidada heaks arenguks. Me peame selle edu ka realiseerima viisil, kus vabanev ressurss jõuab järjest enam kuritegevuse ennetusse. Seda põhjusel, et see ühekordne „saagilõikus“ eelmisel aastal ei jääks ühekordseks.

Nende puhul aga, kes vanglasse satuvad, tuleb tagada tugi kogukonda naasmisel. 2023. aastal kasutas justiitsministeeriumi koordineeritud tugiisikuteenust 134 ja nõustamisega majutusteenust 79 inimest. Aastatel 2015-2023 on tugiteenust kasutanud 1295 kordumatut inimest. Igal aastal kasutavad tugiteenust ca 20% aasta

jooksul vanglast vabanenud süüdimõistetutest. Viimastel aastatel vanglast vabanenud eluaegset karistust kandnud vangid on kõik kasutanud tugiteenust, mistõttu saab kätt südamele pannes öelda, et tugiteenust pakkuvad mittetulundusühendused on olulised koostööpartnerid kriminaalhooldusele ja vanglateenistusele tervikuna.

Vanglast vabanenute sotsialiseerimise toetamisel on lisaks sotsiaal- ja tervise küsimustele üheks suurimaks väljakutseks nende tööhõivesse jõudmine ja seal püsimine. Imelised ja kiired muutused ei ole siinkohal realistlikud. Muutumine algab hoiakutest ja mõttemustritest. See on töö iseendaga, mis on aega- ja pingutust nõudev protsess. Aga kui vanglast vabanenul on tahe, siis tugiteenus annab muutuseks hea võimaluse.

Kokkuvõttes, oleme taas tegusalt ja innovatsioonist kantuna liikunud Riigikogus heaks kiidetud kriminaalpoliitika eesmärkide suunas. Küll aga näeme, et järjepidev ja tulemusi toonud töö ei tohi katkeda, sest kuritegevus on pööranud kasvule ning globaalsete muutuste tuules peame veelgi enam panustama meie inimeste ja kriminaaljustiitsüsteemi säilenõtkusse, kaotamata ses protsessis inimesekeskust ja tulevikku suunatust.

Aitäh!